

een Handley Page naar de naam van de Britse vliegtuigenfabriek en toestellen met dergelijke capaciteiten noemen we 'bommenwerpers'. Dit zijn enkele schoonheidsfoutjes die er uitgefilterd hadden moeten worden.

Wie in de buurt passeert, moet de tijd nemen om even aan de Menenpoort te wachten op de mannen met hun klaroenen. Ze hebben die klus ondertussen al meer dan 250.000 maal geklaard, een klus die ze als een eer beschouwen. Komen zullen ze... Ze maken van de plaats een *lieu de mémoire* waar de geschiedenis voelbaar aanwezig blijft.

Luc Vandeweyer

J. Kramer-Vreugdenhil, *Eilandbewoners. Bezetting en inundatie in drie Walcherse dorpen. Aagtekerke, Grijpskerke, Meliskerke 1918-1950* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam; Waalre: J. Kramer-Vreugdenhil, 2001, 332 blz., ISBN 90 9015187 7).

De Tweede Wereldoorlog is voltooid verleden tijd. Alle aspecten van oorlog en bezetting zijn nu wel zo'n beetje uitgezocht, zou je zeggen. Toch biedt de studie van Kramer-Vreugdenhil in aanzet een waardevolle aanvulling. Zij behandelt de geschiedenis van de bezetting van Walcheren en de wijze waarop de bewoners van drie Walcherse dorpen deze bezetting hebben beleefd als een episode in een verhaal over de modernisering van een kleinschalig orthodox-protestants landbouwgebied. Anders gezegd: de oorlog is in dit boek een episode, één van de factoren die bijdroegen aan de ingrijpende veranderingen op Walcheren in de eerste helft van de twintigste eeuw, een proces dat bezegeld werd met de grootschalige herverkaveling van het landbouwgebied in de eerste jaren na de oorlog.

Met grote empathie schetst de auteur het eenvoudige vooroorlogse plattelandsleven, doordrenkt met alle mogelijke varianten van protestantse orthodoxie. Welgekozen details omtrent nuptualiteit, tuchttoefening, armenzorg en organisatieleven typeren de overeenkomsten en verschillen in levensbeschouwing. Al te diep graven deze observaties overigens niet, een antropologisch perspectief zoals gehanteerd door Jojada Verrips in zijn studie *En boven de polder de hemel* over de Alblasserwaard en door Rob van der Laarse in zijn boek *Bevoogding en bevinding* over verzuiling in Woerden, is niet gekozen. Beide klassiekers, die toch de nodige aanknopingspunten bieden voor het duiden van moderniseringsprocessen in een orthodoxe omgeving, zijn niet geraadpleegd.

De kern van het boek wordt gevormd door de hoofdstukken over de Tweede Wereldoorlog. Ruime aandacht is er voor de opvattingen van de vooraanstaande Biggekerkenaar A. Janse, die onderwerping aan het Duitse gezag voorstond. Janse, gereformeerd voorman en redacteur van een protestants-christelijk blaadje, had aanvankelijk invloed op de gereformeerde predikant M. Vreugdenhil, vader van de auteur van het boek, zo valt uit de flaptekst op te maken. Spoedig stond Janse in zijn onderwerping aan de Duitsers en zijn veroordeling van verzetsactiviteiten alleen, al was met name onder de bevindelijke leden van de gereformeerde gemeenten sprake van lijdelijkheid en gehoorzaamheid aan de bezetter.

Ook het verzet tegen de Duitse bezetter wordt in detail uit de doeken gedaan, waarbij Kramer zich baseert op 'gesprekken' met betrokkenen. Overigens wordt in de annotatie en de lijst van bronnen niet duidelijk gemaakt waar de neerslag (geluidsdragers, transcripties) van deze gesprekken berust. Door de alomtegenwoordigheid, vanaf 1942, van Duitse militairen in het gebied, was van verzet overigens nauwelijks sprake, terwijl een groot deel van de be-

roepsbevolking al dan niet vrijwillig werd tewerkgesteld bij de aanleg van verdedigingswerken.

De meest ingrijpende oorlogsgebeurtenis op Walcheren was de inundatie door de geallieerden, in het najaar van 1944, en de aansluitende bevrijding. Inundatie, evacuatie en gevechtshandelingen worden op de voet gevolgd. Een beperkt aantal inwoners van de dorpen mocht na de bevrijding achterblijven en creëerde een wonderlijk soort samenleving op het water, met lange loopsteigers en roei- en zeilbootverbindingen tussen de eilanden. Ook hier komt het verleden tot leven, zonder dat dit aanleiding geeft tot verdergaande conclusies. Wonderlijk is wel de verklaring die Kramer aandraagt voor de gelijkmoedigheid waarmee de Walchenaren de inundatie van hun eiland aanvaardden. Deze had in hun ogen zin omdat zo de weg werd vrijgemaakt voor een snelle bevrijding zonder veel bloedvergieten. Bovendien, zo besluit Kramer het hoofdstuk over de inundatie, waren door deze inundatie de fortificaties op het eiland, waaraan zoveel Walchersen hadden meegewerkt, niet gebruikt. Zij hoefden zich daarom niet schuldig te voelen over hun collaboratie. Deze verklaring bevredigt echter geenszins, waar de auteur eerder in het boek omstandig heeft uitgelegd hoezeer een groot deel van de Walcherse bevolking voortdurend worstelde met de vraagstukken van schuld en boete. Juist hier had Kramer moeten zoeken naar een begin van een mentaliteitsverandering. Immers, de schok van de verwoesting, gecombineerd met de vreugde van de bevrijding en het door haar geschetste vrijbuitersgevoel onder de mannen in de 'watertijd', kan heel wel aanleiding hebben gegeven tot vergaande relativering van de ellende tijdens de inundatie.

Helaas slaagt de auteur er niet in de oorlog een bevredigende plaats te geven in haar analyse van de veranderingen op het Walcherse platteland. Mijns inziens komt dat omdat ze te weinig oog heeft gehad voor de ingrijpende verschuivingen in de sociale verhoudingen en de diepgaande mentaliteitsveranderingen in de periode 1940-1945. Het is jammer dat Kramer zich in haar behandeling zozeer heeft laten leiden door de discussie over goed, fout en accommodatie. Steeds waar zij boeiende inzichten in de veranderingen van de Zeeuwse dorpsamenlevingen lijkt te gaan bieden, voelt zij zich gedwongen de houding van de bevolking tegenover de bezetter te duiden. In navolging van P. J. Meertens zoekt Kramer de oorzaak voor een naoorlogse mentaliteitsomslag in de evacuatie, maar haar relaas suggereert dat veeleer de gestegen welvaart in de eerste oorlogsjaren en de modernisering door herverkaveling vanaf 1947 met name de jeugd en de landarbeiders zelfbewuster hadden gemaakt en kritischer tegenover orde en gezag. Opmerkelijk is voorts dat Kramer in haar analyse van de naoorlogse mentaliteitsomslag goeddeels voorbijgaat aan het gezichtsverlies dat de oudere generatie, die immers nauwelijks in verzet was gekomen tegen de bezetter, in de ogen van de jeugd en de landarbeiders, moet hebben geleden. Zij wijst, in navolging van de socioloog G. A. Kooy, op deze gezagscrisis, maar schenkt er in haar betoog, dat toch bol staat van de gedetailleerde beschrijvingen vanrijvingen en conflicten, vrijwel geen aandacht aan.

De dissertatie van Kramer is een gedetailleerde reconstructie van een merkwaardige regionale oorlogsgeschiedenis. Het draagt geen nieuwe elementen bij aan het voortgaande debat over accommodatie en verzet en schiet tekort in het zoeken naar een verklaring voor de naoorlogse modernisering van Walcheren. Wel biedt het boek een schat aan informatie over de leefomstandigheden onder de Duitse bezetting. In aanvulling op het werk van Gerard Trienekens, *Tussen ons volk en de honger* en voortuitlopend op de na haar dissertatie verschenen studie van Hein Klemann, *Nederland 1938-1948. Economie en samenleving in jaren van oorlog en bezetting*, laat Kramer zien dat het de bevolking van Walcheren bepaald goed ging in de eerste vier jaren van de oorlog, waarbij het inkomen van de arbeiders, en de spaartegoeden van de regionale banken, in vergelijking met een soortgelijk landbouwgebied in Friesland, snel steeg

en langduriger op een hoog peil bleef, als gevolg van de verdiensten in de min of meer gedwongen arbeid voor de Duitsers.

Dirk Jan Wolfram

F. Gouda, Th. Brocades Zaalberg, *American visions of the Netherlands East Indies/Indonesia. US foreign policy and Indonesian nationalism, 1920-1949* (Amsterdam: Amsterdam university press, 2002, 382 blz., €31,90, ISBN 90 5356 479 9).

Over de bemoeienis van de Verenigde Staten met de Indonesische revolutie is veel gepubliceerd. Een nieuw boek over de Amerikaanse rol moet dan ook wel bijzondere informatie c.q. nieuwe inzichten bieden, wil het iets wezenlijks toevoegen aan de bestaande kennis. Hoewel de door Frances Gouda en haar compagnon Thijs Brocades Zaalberg geschreven studie geen spectaculaire nieuwsfeiten bevat die nopen tot wezenlijke bijstelling van de geschiedschrijving, betreft hun werk een oorspronkelijk, boeiend en inzichtelijk geschreven onderzoek dat tal van interessante wetenswaardigheden bevat die het lezen meer dan de moeite waard maken.

De auteurs voegen een nieuwe dimensie toe aan de bestaande historiografie door de Amerikaanse betrokkenheid bij de Indonesische dekolonisatie in een langer tijdsbestek te plaatsen en de betrekkingen met de kolonie vanaf de jaren twintig te beschrijven. Aldus tonen zij aan dat de Amerikaanse interesse in Indonesië na 1945 aanvankelijk weinig voorstelde en een voortzetting was van de vooroorlogse, die primair economisch van aard was. Zolang het Amerikaanse belang om de voor haar economie essentiële grondstoffenstroom weer op gang te krijgen parallel liep aan de Nederlandse wens van een onder zijn regie verlopende dekolonisatie, verkoos Washington een neutrale, afstandelijke opstelling die pro-Nederlands uitpakte. Een zekere dubbelhartigheid kan de VS daarbij niet worden ontzegd. Weliswaar bepleitte de regering Truman het zelfbeschikkingsrecht, zolang een herstel van het Nederlands gezag de beste garantie leek voor een ongestoorde grondstoffenexport, bleef het bij loze woorden. De VS waren onwillig zich met het dekolonisatieconflict te bemoeien tot zij min of meer voor het blok gezet werden door de Amerikaanse uitverkiezing als lid van de VN-commissie van goede diensten (CGD) in de zomer van 1947. Tot dan toe hadden de Amerikanen oogluikend toegeestaan dat Nederland Amerikaanse wapens verscheepte naar Indonesië om zijn bewind te herstellen en hadden zij Nederland in de waan gelaten dat op blijvende steun kon worden gerekend. Pas in de zomer van 1948 voltrok zich een kentering. Hoe deze omwenteling zich aan Amerikaanse zijde voltrok, wordt nauwgezet beschreven. De hoofdstukken daarover vormen het meest interessante deel van het boek. Daarbij is het frappant te lezen hoezeer de persoonlijke inzichten van de Amerikaanse CGD-leden gaandeweg steeds meer samenvielen met, zo niet medebepalend c.q. richtinggevend waren voor de Amerikaanse koerswijziging op het State Department. Uitgebreid staan de auteurs dan ook stil bij de visies en invloed van de Amerikaanse diplomaten ter plekke. Met name de rol van H. M. Cochran had daarbij nog wel wat meer mogen worden uitgediept. Het valt haast te betreuren dat het boek stopt met de soevereiniteitsoverdracht aangezien Cochran als ambassadeur in Indonesië gedurende de eerste jaren na 1949 nog een cruciale rol heeft vervuld in de Amerikaans-Indonesische betrekkingen. Hij verdient nog eens een aparte studie.

Het neerslaan van de communistische opstand te Madioen in september 1948 door de Republiek gaf tenslotte de doorslag voor Amerika om definitief van zijde te veranderen. Aange-